

Prikaz vjerskih običaja Bošnjaka iz životnog ciklusa

Elvir Duranović

Sažetak

Početakom 90-ih godina XX stoljeća u Bosni i Hercegovini desio se niz događaja koji su ostavili nesumnjivi trag na bosanskohercegovačko društvo u cjelini i u značajnoj mjeri doveli do diskontinuiteta u narodnim i vjerskim običajima. Od tog vremena do danas, usljed otvorenosti društva, Bošnjaci su izloženi različitim vjerskim i kulturnim utjecajima s Istoka i sa Zapada. Očuvanje kontinuiteta u vjerskim običajima Bošnjaka u takvoj situaciji postalo je izuzetno teško. Cilj ovog rada jeste pokazati na koji se način prelamanje interkulturalnih i međumuslimanskih utjecaja u Bosni i Hercegovini odrazilo na vjerske običaje Bošnjaka. S tim u vezi autor je predstavio dio vjerskih običaja iz životnog ciklusa Bošnjaka: povodom rođenja djeteta, ženidbe i smrti, koji pokazuju da Bošnjaci čvrsto čuvaju propise islama uz postepeno usvajanje zapadnjačkih dostignuća i kulturnih vrijednosti.

Ključne riječi: Bošnjaci, vjerski običaji, tradicija, rođenje djeteta, obrezivanje, kumstvo, šerijatsko vjenčanje, dženaza

Uvod

Tokom komunističkog i socijalističkog perioda u historiji Bosne i Hercegovine država je insistirala na uklanjanju međuetničkih i međukonfesionalnih razolikosti kod građanstva, što je za posljedicu imalo gubljenje mnogobrojnih kulturoloških slojeva kroz koje su se muslimani razlikovali od katolika, pravoslavaca i sl. poput,

recimo, kulture odijevanja.¹ Primarni cilj ovog rada jeste predstaviti vjerske običaje Bošnjaka vezane za prijelomne životne situacije: rođenje djeteta, sklapanje braka i smrt. U okviru toga, ovaj rad će pokazati da li se Bošnjaci kroz njegovanje vjerskih običaja unutar intimnog porodičnog kruga vraćaju orijentalno-islamskim korijenima ili se pri tome približavaju savremenim evropskim vrijednostima?

Svakodnevica neke etničke ili vjerske skupine, zavisno od naučne discipline koja se tim pitanjem bavi, može se predstaviti na različite načine. U ovom radu odlučili smo se da temu vjerskih običaja obradimo multidisciplinirano s: teološkog, antropološkog, etnološkog i historijskog stajališta. Uz pisanu građu i izvore, prevashodno smo koristili metode intervjua i deskripcije. Imajući u vidu obim rada, svjesno smo običaje iz životnog ciklusa predstavili u njihovom današnjem obliku ne zanemarujući pri tome osnovne historijske pretpostavke koje su ih usloville, a na koje smo ukazali u pojedinim dijelovima rada.

Rođenje djeteta

Ranije, dok nije bilo specijaliziranih medicinskih ustanova koje danas vode brigu o trudnici, među Bošnjacima je postojao cijeli set narodnih vjerovanja, obreda i rituala preko kojih se nastojao osigurati zdrav porod.² U današnje vrijeme brigu o zdravlju buduće majke i njenog djeteta od začeca do poroda u Bosni i Hercegovini vode doktori specijalisti – ginekolozi. Ako u nekom gradu postoji doktorica ginekologije, islamski učenjaci preporučuju muslimankama da na redovne preglede odlaze njoj, a ako nema doktorice, dozvoljeno je da se na preglede ide i kod doktora ginekologa, jer zdravlje majke i djeteta imaju prioritet u odnosu na vjerske zabrane o čuvanju intime.³ Muslimanke rađaju u savremeno opremljenim porodilištima, koja se značajno ne razlikuju od istih na Zapadu. Također, brigu o zdravlju djeteta vode kvalificirani doktori pedijatri, tako da se može konstatovati da se u Bosni i Hercegovini prate savremeni trendovi i metode u liječenju djece i odraslih. U bolničkim sobama, u porodilištima u Bosni i Hercegovini nerijetko se desi, posebno u većim gradovima, da jedna do druge nakon poroda leže muslimanka i nemuslimanka. Rađanje djeteta i briga o njegovom i majčinom zdravlju osigurana je za sve građane Bosne i Hercegovine i ni na koji način nije povezana s pripadnošću ovoj ili onoj vjerskoj zajednici ili crkvi.⁴

1 Ovaj rad predstavlja dio šire studije o vjerskim običajima Bošnjaka.

2 Elvir Duranović, *Elementi staroslavenske tradicije u kulturi Bošnjaka* (Bugojno: autor, 2011), str. 99-102.

3 Na pitanje: Da li je ženama muslimankama dozvoljeno ići ginekologu muškarcu? fetva-i emin Vijeća muftija Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini dr. Enes Ljevaković odgovorio je: „Ako je to neophodno, a nema žene ginekologa, dozvoljeno je.“ Vidi: <http://www.islamskazajednica.ba/zdravlje-bolest/3009-posjeta-muskom-ginekologu> (pristupljeno 18. marta 2019).

4 Vidi: „Zakon o zdravstvenoj zaštiti“, *Službene novine Federacije BiH*, Sarajevo, 46/10, (2010), čl. 3, 1.

S ciljem osiguravanja Božije blagodati i Njegove zaštite, muslimani izvršavaju niz vjerskih obreda povezanih s rođenjem djeteta, od kojih ćemo u nastavku rada obraditi:

- obred nadijevanja imena djetetu uz učenje *ezana*⁵ i *ikameta*⁶ i
- obrezivanje muške djece.

Uz svaki od spomenutih vjerskih obreda s vremenom su se formirali lijepi islamski običaji.

Obred nadijevanja imena novorođenčetu uz učenje *ezana* i *ikameta*

Iako su roditelji u Bosni i Hercegovini dužni djetetu dati ime u zakonom predviđenom roku,⁷ vjerski čin nadijevanja imena novorođenčetu uz učenje *ezana* i *ikameta* najčešće se odvija u porodičnoj kući nakon izlaska majke i djeteta iz porodilišta. Obred učenja *ezana* i *ikameta* novorođenčetu utemeljio je Allahov Poslanik, a. s., objasnivši pri tome i njegovu dvojaku svrhu: „Kome se rodi dijete, neka mu prouči *ezan* u desno uho i *ikamet* u lijevo uho, pa mu neće nauditi šejtanovo djelovanje.“⁸ Učenjem *ezana* i *ikameta* novorođenčetu zajednici se obznanjuje da je dobila novog člana, pa se ovaj obred može promatrati i kao svojevrsna duhovna inicijacija ili prijem djeteta, muškog ili ženskog, u ummet (zajednicu) muslimana. Druga funkcija učenja *ezana* i *ikameta* na uho novorođenčetu jeste zaštita djeteta od zlih sila otjelovljenih kroz šejtansko (đavolje) djelovanje. U tom smislu, učenje *ezana* i *ikameta* novorođenčetu simboliziraju kratkoću čovjekovog života, koji traje tek koliko je od *ezana* do *ikameta*.⁹

U prvo doba islama ashabi su imali običaj da Božijem Poslaniku, a. s., donesu novorođenče, koje bi Muhammed, a. s., uzeo u krilo, nadio mu ime i proučio dovu za njega.¹⁰ Imajući to u vidu, islamski učenjaci preporučuju da obred nadijevanja imena uz učenje *ezana* i *ikameta* izvrši dobar i pobožan čovjek ili imam. U Bosni i Hercegovini ovaj obred najčešće u porodičnoj kući roditelja obavljaju džematski imami.¹¹

Struktura obreda nadijevanja imena jeste sljedeća. Pošto se pozvani prijatelji, rodbina i komšije okupe u kući, imam prouči kratki odlomak iz Kur'ana, potom spomene Božije ime, svesrdno Mu zahvali na darovanim blagodatima, zamoli

5 *Ezan*, poziv na molitvu koju upućuje mujezin na arapskom jeziku s džamijske munare. Vidi: Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku* (Sarajevo: Svjetlost, 1966), str. 273.

6 *Ikamet*, poziv na namaz neposredno pred zajedničko klanjanje obaveznog farz-namaza (op. a.).

7 „Zakon o ličnom imenu“, *Službene novine Federacije BiH*, Sarajevo, 7/12 (2012), str. 12-14.

8 Fuad Sedić, *Ogranci imana* (Novi Pazar: El-Kelime, 2008), str. 319.

9 Ismet Spahić, „Evo čovjeka“, *Preporod*, 23:415 (1. 12. 1987), str. 4.

10 Muhammed b. Ismail el-Buhari, *Sahihu-l-Buhari – Buharijeva zbirka hadisa* (Sarajevo: Visoki saudijski komitet za pomoć Bosni i Hercegovini, 2008), 4, str. 67-69.

11 Enver Mulahalilović, *Vjerski običaji Muslimana/Bošnjaka* (Sarajevo: El-Kalem, 2013), str. 19.

blagoslov za Božijeg Poslanika, a. s., i održi kraće predavanje, najčešće o važnosti samog obreda i nadijevanja lijepih muslimanskih imena. Potom majka ili otac predaju svježe okupano i namirisano dijete, odjeveno u najljepšu odjeću imamu, koji oba roditelja pita da li su odabrali ime djetetu. Pošto mu roditelji odgovore da jesu, imam ustane držeći novorođenče u naručju, okrene se prema kibli i, okrenuvši i dijete prema kibli, na desno uho poluglasno mu proučio *ezan*: *Allahu ekber, Allahu ekber, Allahu ekber, Allhu ekber, Eshedu en la ilahe illallah...* Kada završi s učenjem *ezana*, imam dijete malo pomjeri ustranu, a potom mu na lijevo uho prouči *ikamet*. Iza toga imam se okrene prema prisutnim, pokaže im dijete i tri puta glasno ga zovne po imenu upoznavajući na taj način starije s novim članom zajednice. Imam zatim sjedne i, još uvijek držeći dijete u krilu, prouči odlomak iz Kur'ana i dovu u kojoj traži Božiji blagoslov za dijete, njegove roditelje i cijelu zajednicu muslimana. Učenjem dove završava se obred nadijevanja imena djetetu. Iza toga postavlja se svečani ručak za sve prisutne na svečanosti.¹²

U većim gradovima u Bosni i Hercegovini zbog skućenog stambenog prostora roditelji se u posljednje vrijeme odlučuju ovaj obred izvršiti u džamiji, što je svakako lijep običaj prepun simbolike, jer su i ashabi svoju djecu donosili Allahovom Poslaniku, a. s., u džamiju. U dogovoreno vrijeme roditelji donesu dijete u džamiju, gdje se uz prisustvo članova porodice izvršava obred. Učenjem *ezana* i *ikameta* u džamiji, obred inicijacije novorođenčeta u islam dobija na većem značaju jer se novi član uvodi u islam i predstavlja široj društvenoj zajednici u džamiji, temeljnoj vjerskoj ustanovi muslimana.¹³

Shodno praksi Božijeg Poslanika, a. s., imami u Bosni i Hercegovini preporučuju da se obred nadijevanja imena čini sedmi, četrnaesti ili dvadest i prvi dan po rođenju djeteta. Ako to iz nekih razloga nije moguće, roditeljima se prepušta da oni odrede termin za obred onda kada im to najviše odgovara.¹⁴

Koja se imena nadijevaju muslimanskoj djeci u Bosni i Hercegovini?

Tokom širenja islama u Bosni i Hercegovini, od XV stoljeća i kasnije muslimanskoj djeci uglavnom su se nadijevala imena orijentalnog porijekla s osnovom u arapskom, turskom ili perzijskom jeziku, mada ni neka predislamska narodna imena poput: Zlata, Zlatka, Muška, Gospa, Draga itd. nisu bila u potpunosti

12 Elvir Duranović, Intervju s Kemal-ef. Tokmićem (Bugojno, 28. aprila 2017).

13 Elvir Duranović, Intervju sa Šefik-ef Čavčićem (Mostar, 30. august 2017).

14 Više o tome vidi: Ibn Kajjim el-Dževzije, *Ukrasi novorođenčeta* (Sarajevo: Bookline, 2006), str. 55.

iskorijenjena.¹⁵ U stoljećima koja su uslijedila došlo je do određene modifikacije muslimanskih imena, odnosno do njihovog skraćivanja, što je polovinom XVII stoljeća primijetio i zabilježio Evlija Čelebija u svojim *Putopisima*. Opisujući Bošnjake, on je, između ostalog, napisao: „*Narod u ovoj zemlji svoja imena izgovara skraćeno, pa umjesto Mehmed kaže Meho, umjesto Ahmed – Ahmo, Šaban – Šabo, Ibrahim – Ibro, Zulfikar – Zuko, Hasan – Haso, Husejn – Huso, Sulejman – Suljo, Ramadan – Ramo, Alija – Aljo.*“¹⁶ Važno je napomenuti da skraćivanje imena nije karakteristično samo za muslimane, već je ta praksa podjednako prisutna i kod pripadnika drugih konfesija u Bosni i Hercegovini.¹⁷ Iako su se islamski učenjaci tome protivili,¹⁸ njihova nastojanja nisu polučila značajniji rezultat, a praksa skraćivanja imena, u većem ili manjem obimu, očuvala se do danas.

Tokom 70-ih i 80-ih godina XX stoljeća kao posljedica dubokih političkih, društvenih i kulturnih promjena iniciranih socijalističkom ideologijom Bošnjaci su se postepeno udaljavali od stoljetne tradicije nadijevajući svojoj djeci imena slavenskog porijekla kao što su: Goran, Jasenko, Srebrenko, Una, Višnja itd. odnosno imena nastala samovoljnim premještanjem glasova nekog orijentalnog imena tako da po formi liče na arapsko, perzijsko ili tursko ime, ali koja po etimologiji i značenju nemaju nikakve veze s tim jezicima poput: Adis, Džermin, Fatmir, Zurahid i sl. Za ovakva imena Ismet Smajlović navodi kako: „(...) ne pripadaju nijednom jeziku jer su samovoljno konstruirana i izmišljena.“¹⁹ Premda su se islamski učenjaci u Bosni i Hercegovini usprotivili ovom trendu, koji se posebno proširio među urbanim muslimanima, nisu postigli značajniji rezultat.²⁰

15 O porijeklu muslimanskih imena u Bosni i Hercegovini napisani su brojni radovi. Vidi, naprimjer, radove Ismeta Smailovića: „Lična imena neorijentalnog porijekla u bosanskohercegovačkih muslimana“, *Vitara jugoslovenska onomastička konferencija* (Skopje, 1977), str. 321-328; „O osobnim imenima slavenskog porijekla u bosanskohercegovačkih Muslimana“, *Filologija*, 8 (1978), str. 283-290.

16 Evlija Čelebi, *Putopis – odlomci o jugoslovenskim zemljama* (Sarajevo: Svjetlost, 1967), str. 116.

17 Općenito o skraćivanju imena u Bosni i Hercegovini vidi: Sulejman Lisičić, *Savremena imena Bošnjaka, Hrvata i Srba* (Maglaj: JU Opća biblioteka, 2006), str. 29-33.

18 Tako naprimjer Zufer Bešlić u *Glasniku IVZ-a* 1945. piše: „Također se preporučuje i skreće pažnja svim džematskim imamima, da ne dozvoljavaju nadievanje skraćenih i donekle izopačenih islamskih imena kao Redžo, Ahmo, Salko, Suljo, Avdo, Zajko, Mujo, Kada, Hafa, Nafa, Iša, Fata, Zulka, Nada itd., nego ta imena imaju glasiti: Redžeb, Ahmed, Salih, Sulejman, Abdulah, Zaim, Mustafa, Kadira, Atifa, Nafia, Aiša, Fatima, Zulejha, Nadija itd.“ Vidi: Zufe, Bešlić, „Ezan i ikamet i njihova upotreba kod nadievanja imena“, *Glasnik IVZ-a*, 1-3 (1945), str. 9.

19 Smailović, „Lična imena neorijentalnog porijekla u bosanskohercegovačkih muslimana“, str. 24.

20 Početkom 70-ih godina XX stoljeća h.fz. Sinanuddin Sokolović i Enver Mulahalilović vodili su javnu raspravu u *Glasniku VIS-a* o spomenutom trendu u nadievanju imena muslimanskoj djeci. Strahujući od potpunog gubljenja vjerskog identiteta kod Bošnjaka koji se javno manifestirao kroz davanja nemuslimanskih imena muslimanskoj djeci, h.fz. Sokolović je ponudio „Abecedni pregled imena“, u koji je uvrstio i neka tradicionalna muslimanska imena neorijentalnog, kao i imena orijentalnog porijekla u skraćenom obliku. Enver Mulahalilović mu je to zamjerio kazavši da mu se „koža ježi“ od nekih imena u Sokolovićevom pregledu. U odgovoru Sokolović mu je napisao: „(...) a ne veli da mu se koža ježi kad čuje imena: Mirna, Bojna, Suzana, Svjetlana, Vesna, Jasna, Jadranka, Snježana, Gorana, Zdravka, Denis, Zoran, Slobodan, Dejan, Goran, Zlatan, Zlatko, Indira itd. – koja neki roditelji-muslimani nadievanju svojoj djeci.“ O ovome vidi: E. M. H., „Razmišljanje o muslimanskim imenima“, *Glasnik VIS-a*, 1-2 (1970), str. 8; Sinanuddin Sokolović, „Malo objašnjenje uz članak 'Razmišljanja o muslimanskim imenima'“, *Glasnik VIS-a*, br. 1-2 (1970), str. 11.

S takvom praksom, ali sa nešto slabijim intenzitetom nastavljeno je do danas. Nakon agresije na Bosnu i Hercegovinu i preživljenog genocida (1992–1995), dakle poslije prijelomnog događaja u njihovoj savremenoj historiji, Bošnjaci su, ponosno ističući pripadnost islamu, svojoj djeci počeli nadijevati imena orijentalnog porijekla, ali sada prema pravilima arapskog ili turskog jezika. Naime, tradicionalna muslimanska imena orijentalnog porijekla bila su prilagođena bosanskom jeziku, pa se tako umjesto imena Alauddin među Bošnjacima raširilo ime Aladin, umjesto imena Rustem – Hrustan, umjesto Lutfija – Lutvija, umjesto Kerim – Ćerim itd.²¹ Danas, međutim, u nastojanju da se imena djece što više približe arapskom izvorniku, ide se čak dotle da se, poštujući striktno pravila arapskog jezika, neka ženska imena poput Merjem, Iman i sl. uopće ne završavaju samoglasnikom *a*, uobičajenim za imena ženskog roda u bosanskom jeziku. Ovakva i slična imena bosanski jezik ne prihvata, pa ostaju nepromjenjiva, što nije uobičajeno za imenice. Također je prisutan trend da se djeci daju imena s udvojenim suglasnikom²² (Ammar) ili vokalom (Imaad). Prisutna su i muška imena koja se, prema pravilima arapskog jezika završavaju na *i* (Sabri, Ali, Hamdi, Zuhi i sl.).²³ U 2017. godini u Staroj Maoči kod Brčkog novorođenoj djeci data su sljedeća imena: Benjamin, Adna, Fatih, Sumeja i Hanna.²⁴

U današnje vrijeme nije zanemariv ni utjecaj sveprisutnih medija, društvenih mreža i izuzetno popularnih turskih TV novela na izbor imena djeteta. Naime, mladim bračnim parovima koji očekujući dijete gledaju neku popularnu TV seriju sviđi se ime nekog muškog ili ženskog lika, prema kojem kasnije nadijevaju ime svom djetetu.²⁵ Slično je i s davanjem imena nekih filmskih, muzičkih, sportskih ili nekih drugih ‘zvijezda’ poput imena Alen, Mia, Arijana, Lana, Din i sl.²⁶

Ovdje spomenuti trendovi u nadijevanju muslimanskih imena u Bosni i Hercegovini lahko se mogu pratiti kroz tematski bilten *Žene i muškarci u Bosni i Hercegovini*, koji je objavila Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine 2018. Prema ovom biltenu prije 1950-ih godina najčešće muslimansko žensko ime u našoj zemlji bilo je Fatima, a muško Ibrahim. Tokom 1950-ih i 1960-ih Fatima je i dalje bilo najčešće žensko muslimansko ime, dok su tada najpopularnija muška imena bila Mirsad i Senad. Naravno, u 1950-im i 1960-im godinama gotovo svi roditelji bili su rođeni prije Drugog svjetskog rata i dramatičnih društveno-političkih promjena koje su uslijedile nakon njega, što znači da su prije rata tradicionalno

21 Ismet Smailović, *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*, str. 61-63

22 Arapski *tešdid*.

23 Lisičić, *Savremena imena Bošnjaka, Hrvata i Srba*, 40-41.

24 Elvir Duranović, Intervju s Asmirom Bektićem (Stara Maoča, 14. septembar 2017).

25 Neposredno nakon rata u Bosni i Hercegovini emitirala se izuzetno popularna TV serija *Esmeralda*. Kako ovo ime ima orijentalni prizvuk, asociira na ime *Esma*, brojna muslimanska ženska djeca rođena u periodu emitiranja serije dobila su ime po glavnom liku u seriji.

26 Ajnija Omanić, Mevlida Serdarević, Hajrunisa Čubro, „Nadijevanje imena i promjene prakse u zajednici“, *Takvim za 2014* (2013), 221.

odgojeni roditelji svojoj ženskoj djeci nastavili davati tradicionalna imena, dok su muškoj, što je fenomen koji zavređuje posebnu pažnju, počeli davati moderna i do tada gotovo nepoznata imena među muslimanima Mirsad i Senad.

Roditelji pak rođeni nakon Drugog svjetskog rata, koji su odgajani na tekovinama socijalizma otvorenije kidaju tradicionalne veze, a to su javno pokazivali kroz nadijevanje 'modernih imena'. Najčešće žensko ime tokom 1970-ih i 1980-ih godina bilo je Sanela, pa Alma, dok su kod muškaraca to bila imena Edin i Adnan. Mada imena Edin i Adnan jesu orijentalnog porijekla i imaju lijepo značenje, to nisu bila široko zastupljena tradicionalna muslimanska imena u Bosni i Hercegovini jer se vrlo rijetko mogu naći među ranijim generacijama. Nakon demokratskih promjena i agresije na Bosnu i Hercegovinu tokom 1990-ih i 2000-ih godina najčešća ženska imena su Emina, Lejla, Sara, Ajla i Amina, a muška Haris i Amar.²⁷

Obrezivanje muške djece – *sunetluk*

Obrezivanje muške djece, shodno pravilima hanefijskog mezheba, kojem pripadaju Bošnjaci, jeste *sunnet*, tradicija koja potječe od Božijeg poslanika Ibrahima, a. s.²⁸ Preko Ibrahimovog, a. s., sina Ismaila, a. s., obrezivanje se proširilo među predislamskim Arapima, tako da je Abdulmutallib, djed Allahovog Poslanika, a. s., obrezao svog unuka Muhammeda sedam dana nakon njegovog rođenja.²⁹ Budući da je našem Božijem Poslaniku, a. s., u Kur'anu naređeno da slijedi vjeru Ibrahimovu,³⁰ obrezivanje muške djece, *sunetluk* ili *sunećenje*, postalo je jedan od znakova islama, poput ezana. Neki islamski učenjaci smatraju da obrezivanje predstavlja primordijalni ritualni čin čišćenja i tjelesne inicijacije u islam.³¹ S tim u vezi zanimljivo vjerovanje zabilježili smo u Bosanskoj krajini. Desi se, naime, istina vrlo rijetko, da se dijete rodi obrezano. Za takvo dijete u Krajini se smatra da su ga meleki obrezali. Međutim, roditeljima tog djeteta ipak se savjetuje da djetetu, bez obzira na to što je rođeno obrezano, doktori malo puste krvi s polnog organa, jer se smatra da je sunećenje dio tjelesne inicijacije u islam kao što je učenje *ezana* i *ikameta* novorođenčetu sastavni dio duhovne inicijacije.³²

27 *Žene i muškarci u Bosni i Hercegovini*, tematski bilten (Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2018).

28 O obrezivanju Ibrahima, a. s., vidi: el-Buhari, *Sahihu-l-Buhari – Buharijeva zbirka hadisa*, 2, 949.

29 El-Dževzije, *Ukrasi novorođenčeta*, str. 151.

30 U Kur'anu stoji: *Poslije smo tebi objavili: „Slijedi vjeru Ibrahimovu, vjeru pravu, on nije Allahu druge ravnim smatrao.“* (En-Nahl, 123).

31 Ebu Abdullah Muhammed ibn Ahmed el-Ensari el-Kurtubi, *el-Džami li ahkami-l-Kur'an – Sveobuhvatni tumač kur'anskih poruka* (Sarajevo: Bookline, 2014), 2, 129.

32 Elvir Duranović, Intervju sa Senaidom Harčevićem i Mehmedom Harčevićem, (Mahmića Rijeka, 31. juli 2017).

Obredu obrezivanja djece Antun Hangi posvetio je veliku pažnju. Razlog za to bila je nekadašnja velika popularnost ovog obreda. Krajem XIX stoljeća i ranije bogati Bošnjaci povodom sunetluka organizovali su velika slavlja, višednevne svečanosti i sportska takmičenja.³³

Takvo stanje, uz manje izmjene, potrajalo je do iza Drugog svjetskog rata, kada je nastavljeno s praksom obrezivanja djece, ali se usljed nepovoljnih političkih okolnosti i potiskivanja vjere iz javnog života sunećenje obavljalo i proslavljalo isključivo unutar porodičnog doma. Savjet za narodno zdravlje i socijalnu politiku Narodne Republike Bosne i Hercegovine bio je predložio 1954. godine Izvršnom vijeću NRBiH da sunećenje mogu obavljati samo ljekari, a ne kao što je do tada bio slučaj specijalno obučena lica za to – *berberi*.³⁴ Međutim, budući da je ovaj prijedlog bio nepraktičan i nepovoljan za Bošnjake koji su živjeli u udaljenim selima, Vrhovno islamsko starješinstvo pokrenulo je aktivnosti s ciljem rješavanja ovog problema. Ubrzo nakon toga u „Izvjestaju o radu Vrhovnog islamskog starješinstva za period od 25. novembra 1956. do 15. septembra 1957. godine“ konstatuje se:

Sunećenje se obavlja bez ikakvih smetnji na cijelom području FNRJ na tradicionalan način. Zastoj koji je bio u posljednje dvije godine nastao u vršenju ovog akta na području BiH (zbog toga što je bilo dopušteno da sunećenje mogu vršiti samo ljekari) otpao je, jer je ponovo dopušteno da pored ljekara ovaj akt mogu vršiti i osposobljena lica, *berberi*, kao što je to i ranije bilo.³⁵

Berberi su, dakle, uz određene uslove koji su podrazumijevali dobijanje dozvole od nadležene medicinske ustanove³⁶ i uz saglasnost viših organa Islamske zajednice, nastavili s obrezivanjem djece po kućama uz prigodan vjerski program i porodično slavlje. Takva praksa potrajala je sve do 90-ih godina XX stoljeća.³⁷

33 O tome vidi: Antun Hangi, *Život i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini* (Sarajevo, 1907), str. 145-150.

34 „Izvjestaj o radu Vrhovnog islamskog starješinstva u FNRJ u 1955 god. podnijet Vrhovnom vakufskom saboru na zasjedanju od 4. decembra 1955 (za period između dva zasjedanja Vrhovnog vakufskog sabora 17. XI. 1954 do 4. XII. 1955.“, *Glasnik VIS-a*, 11-12 (1955), str. 429.

35 „Izvjestaj o radu Vrhovnog islamskog starješinstva za vremenski period između dva zasjedanja Vrhovnog vakufskog sabora od 25-XI-1956 do 15-IX-1957.“, *Glasnik VIS-a*, 10-12 (Sarajevo, 1957), str. 465.

36 Ministarstvo narodnog zdravlja Kraljevine SHS donijelo je 1923. godine Uredbu po kojoj obrezivanje djece može vršiti samo osoba koja ima dozvolu izdatu od sanitetskih vlasti. Tadašnji *berberi* su, da bi dobili dozvolu za sunećenje, pohađali seminar u trajanju od šest sedmica, koji su organizovali higijenski zavodi u Sarajevu i Skoplju. Sa sličnom praksom nastavljeno je i u socijalističkom periodu. Vidi: Dr. A. B. „Sunet (obrezivanje) muške djece kod muslimana sa higijenskog stanovišta“, *Glasnik VIS-a*, 4-6 (1956), str. 151.

37 Enver Mulahalilović uredno je naveo sve zakonske odredbe kojima se od 1960. do 1976. godine u Bosni i Hercegovini regulisalo pitanje obrezivanja djece. Vidi: Enver Mulahalilović, *Vjerski običaji...*, str. 29-30. Međutim, iako je država podsticala građane da obrezuju djecu u medicinskim ustanovama, ipak su berbe obavljale najveći dio posla.

U današnje vrijeme obrezivanje muške djece obavlja se u specijaliziranim medicinskim ustanovama širom Bosne i Hercegovine. U dogovoreno vrijeme roditelji donesu dijete u zdravstvenu ustanovu i predaju ga medicinskoj sestri, koja ga odnosi u operacionu salu, gdje se obavi obrezivanje. Nekoliko minuta kasnije sestra ili hirurrg iznose uplakano osunečeno dijete i čestitaju roditeljima. Iako su bili dužni uplatiti novac za obrezivanje, roditelji iz zahvalnosti najčešće ponovo daruju hirurga i sestru. Nakon toga vraćaju se kući, gdje rodbinu, komšije i prijatelje obavještavaju o tome da je dijete osunečeno. U većini krajeva Bosne i Hercegovine povodom sunečenja danas se ne organizuju nikakve posebne vjerske svečanosti. Izdvajanjem samog čina obrezivanja djece iz porodične kuće došlo je do ukidanja i običaja povezanih s tim. Međutim, pošto se radi o izuzetno važnom događaju iz životnog ciklusa čovjeka, rodbina, komšije i prijatelji, svako kako mu odgovara, dolaze na sunetluk noseći darove za roditelje i dijete.³⁸

Sklapanje braka

Sklapanje braka ima višestruku svrhu i cilj: njime se postiže produženje ljudske vrste, stvaraju savezi te jača društvena i ekonomska moć porodice i šire zajednice. Da bi brak postigao željeni cilj, Bošnjaci, poštujući vjerske propise, uz građansko obavljaju i šerijatsko vjenčanje, na kojem uče dovu moleći od Boga Njegovu naklonost i blagoslov za mladence. Tokom osmanskog i austrougarskog perioda šerijatska vjenčanja obavljale su kadije u sudovima ili njihovi opunomoćenici imami u seoskim džamijama i porodičnim kućama. Takva situacija potrajala je do marta 1946. godine, kada je donesen Zakon o ukidanju šerijatskih sudova u Bosni i Hercegovini.³⁹ Od tada su svi muslimani, kao i pripadnici drugih konfesija u Bosni i Hercegovini, bili obavezni obaviti građansko vjenčanje pred matičarem u nadležnoj općini.

Prestankom važenja šerijatskog prava u Bosni i Hercegovini, od 1946. godine do danas šerijatsko vjenčanje više nije izazivalo nikakve pravne posljedice, već je svedeno na vjerski obred,⁴⁰ koji su po vjerskom ubjeđenju i dobrovoljnom izboru pojedinaca izvršavali imami u prostorijama Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini ili privatnim kućama. Uz agresivni sekularizam koji se kroz sve pore društvenog života nametao Bošnjacima tokom prvih decenija komunističke vlasti, broj šerijatskih vjenčanja u urbanim sredinama rapidno se smanjivao. O

38 Elvir Duranović, Intervju s Esadom Bajićem (Konjic, 15. august 2017).

39 „Zakon o ukidanju šerijatskih sudova na području BiH“, *Službeni list NR BiH*, 10 (6. mart 1946).

40 Enes Durmišević, „Prestanak važenja šerijatskog prava kao pozitivnog prava 1945. godine u Bosni i Hercegovini“, *Glasnik RIZ-a*, 11-12 (2007), str. 1071-1072.

razmjerama napuštanja prakse šerijatskog vjenčanja dovoljno svjedoče pitanja koja su tokom 60-ih godina XX stoljeća postavljana tadašnjem uredništvu *Glasnika VIS-a*. Naprimjer, čitalac *Glasnika* Rasim Dreković 1966. godine konstatuje da oko 95% muslimana u Tutinu, Srbija, poslije registracije braka u matičnom uredu ne odlazi imam radi obavljanja vjerskog braka,⁴¹ dok Agan-ef. Jakupović iz Banjaluke 1968. navodi da je vjenčanje po islamskim propisima „umrlo“ i apeluje na uredništvo *Glasnika* da češće aktualizira ovo pitanje.⁴² U jednom od odgovora na postavljeno pitanje Husein Đozo i sam tvrdi da je 1967. godine, dakle nepunih dvanaest godina iza Drugog svjetskog rata u Sarajevu, u kojem je tada živjelo oko 100 000 muslimana zvanično obavljeno samo 36 šerijatskih vjenčanja.⁴³ Naravno, šerijatskih vjenčanja obavljenih po porodičnim kućama bilo je mnogo više, ali i ovaj podatak dovoljno ilustruje opseg izopćavanja vjere iz javnog života u prvim decenijama komunističke vlasti.

Statutom Vrhovnog islamskog starješinstva iz 1956. godine bilo je predviđeno da šerijatska vjenčanja, nakon predloženog dokaza o obavljenom građanskom vjenčanju, vrše i evidentiraju džematski imami, da bi ta obaveza donošenjem Pravilnika o organizaciji i radu odbora Islamske zajednice čl. 21 s džematskog imama prešla na vjersko-prosvjetnog referenata.⁴⁴ Istina, vjersko-prosvjetni referenti vršili su šerijatska vjenčanja u službenim prostorijama odborā Islamske zajednice, ali su džematskim imamima odobravali da obavljaju vjenčanja po svojim džematima, o čemu su vodili lični registar. Do agresije na Bosnu i Hercegovinu po selima se šerijatsko vjenčanje obično obavljalo u porodičnoj kući iste noći kada se priređivao i svadbeni pir ili večera, na koju bi se pozivali rodbina, komšije i prijatelji. Interesantno je da šerijatska vjenčanja nisu bila javna. Nakon svečane večere imam bi s mladencima i dva muška svjedoka odlazio u drugu praznu prostoriju u kući, gdje bi se obavljalo šerijatsko vjenčanje, poslije kojeg bi se ponovo vraćali u glavnu prostoriju i tu bi se učila dova za sretan i skladan brak.⁴⁵ Nije bio rijedak slučaj, posebno u urbanim sredinama, da mladenci kriju da su uopće i obavili vjenčanje pred imamom.⁴⁶

Od 90-ih godina XX stoljeća do danas šerijatska vjenčanja ponovo su postala važan segment vjerske prakse u tradiciji Bošnjaka. Iako su odgovorni u Islamskoj zajednici potencirali formalno-pravno izjednačavanje šerijatskog vjenčanja s

41 „Pitanja čitalaca i naši odgovori“, *Glasnik VIS-a*, 9-10 (1966), str. 442.

42 „Pitanja čitalaca i naši odgovori“, *Glasnik VIS-a*, 11-12 (1968), str. 506-507.

43 „Pitanja čitalaca i naši odgovori“, *Glasnik VIS-a*, 1-2 (1967), str. 42.

44 „Pravilnik o organizaciji i radu odbora Islamske zajednice“, *Zbirka propisa Islamske zajednice i državnih propisa koji se primjenjuju u radu Islamske zajednice* (Sarajevo: Starješinstvo Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije, 1982), čl. 21, str. 168.

45 D. H., „Šerijatska vjenčanja“, *Preporod*, 6-7 (15. 3. 1984), str. 11.

46 Elvir Duranović, Intervju s Abdulmalikom Abdibegovićem (Prusac, 11. maj 2017).

građanskim,⁴⁷ to se nije desilo. Usvajanjem Porodičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine 2005. godine čl. 6.3 preuzete su odredbe ranijeg Zakona, prema kojem bračni partneri mogu obaviti vjersko vjenčanje tek nakon sklopljenog braka pred matičarem.⁴⁸ Imajući u vidu da su samo bračni partneri koji se vjenčaju građanski obuhvaćeni Zakonom, Islamska zajednica insistira na tome da se šerijatsko vjenčanje obavlja tek nakon sklopljenog braka pred matičarem, odnosno da su oba vjenčanja potrebna za ostvarivanje punih državnih i vjerskih prava Bošnjaka. Na pitanje: Da li je valjan brak ako se obavi samo šerijatsko vjenčanje i da li se čini grijeh prema Uzvišenom Bogu ako se ne obavi vjenčanje pred matičarem?, fetva-i emin dr. Enes Ljevaković odgovorio je:

Kao građani ove države trebamo poštovati njene zakone koji nisu u suprotnosti sa intencijama šerijata, a u zakonu je predviđen obavezan građanski brak. Kao muslimani dužni smo poštovati i primjenjivati islamske propise o braku, a oni predviđaju sklapanja braka kada se ispune predviđeni uvjeti i procedura, tj. šerijatsku formu braka. Nema nikakvih razloga da se ne ispoštuju obje forme i procedure, jer je to moguće, a i neophodna je pretpostavka stabilne bračne zajednice u kojoj će prava i obaveze biti osigurani i zakonskom i vjerskom sankcijom. Država ne priznaje brak koji nije sklopljen na zakonom predviđen način, a šerijat ne priznaje brak koji ne ispunjava šerijatske uvjete. Ispunjenje jedne forme ne odmjenjuje onu drugu. U pitanju su forme koje imaju svoje specifičnosti i ne poklapaju se u svim detaljima i propisima. Zato zanemarivanje bilo koje od dvije spomenute forme smatramo neispravnim postupkom iz koga obično stoje sumnjivi i neprihvatljivi motivi i izgovori. Dakle, u našim uslovima treba ispuniti obje forme braka: i građansku i šerijatsku.⁴⁹

Šerijatska vjenčanja danas se u Bosni i Hercegovini obavljaju u džamijama, službenim prostorijama Islamske zajednice, porodičnim kućama, restoranima, svadbenim salonima i sl. Iako je Allahov Poslanik, a. s., preporučio da se vjenčanje obavi u džamiji, islamski učenjaci ne insistiraju na tome. naprimjer, u Sarajevu se vjenčanja najčešće obavljaju u Istiklal-džamiji i Hadžijskoj džamiji, a onima koji to žele omogućava se da im imam koji će obaviti vjenčanje dođe u porodičnu kuću ili restoran.⁵⁰ S druge strane, u Bugojnu se vjenčanja uglavnom obavljaju u svadbenom salonu unutar administrativne zgrade Medžlisa Islamske zajednice Bugojno uz mogućnost da se, po želji mladenaca, vjenčanje obavi u džamiji ili nekom drugom mjestu. Prema Pravilniku o imamima čl. 48 šerijatska vjenčanja

47 Vidi, naprimjer, Dževad Hodžić, „O šerijatskim vjenčanjima koja to nisu“, *Preporod*, 2/604 (15. 1. 1997), str. 12.

48 „Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine“, *Službene novine Federacije BiH*, 35:05 (Sarajevo, 2005), čl. 6.3.

49 „Pitanja i odgovori“, *Preporod*, 20:862 (15. 1. 2007), str. 13.

50 Elvir Duranović, Intervju s Elvedinom Klisurom (Sarajevo, 6. novembar 2017).

u pravilu obavljaju glavni imami, koji shodno čl. 50 ovlaštenje za to mogu preneti na imama u džematu.⁵¹ O nekadašnjim narodnim vjerovanjima, običajima i vjerskoj tradiciji povezanoj sa šerijatskim vjenčanjima u Bosni i Hercegovini zanimljive radove napisali su Antun Hangi,⁵² Vedada Hadžimešić,⁵³ Ahmed Aličić,⁵⁴ Faik Bahtić,⁵⁵ Muhamed Fejzi-beg Kulinović,⁵⁶ Enver Mulahalilović⁵⁷ i dr.

U današnje vrijeme, kada se momak i djevojka u Sarajevu odluče šerijatski vjenčati, prvo će otići u nadležnu općinu i tu odrediti termin vjenčanja pred matičarem, nakon čega im službenik u matičnom uredu izdaje potvrdu o zakazanom vjenčanju. Potom budući mladenci odlaze u Medžlis IZ Sarajevo gdje, uz predočavanje potvrde o zakazanom građanskom vjenčanju, dogovaraju termin i mjesto šerijatskog vjenčanja.

Ako se vjenčanje obavlja u Istiklal ili Hadžijskoj džamiji, svi prisutni moraju biti odjeveni prema islamskim propisima. Neposredno pred šerijatsko vjenčanje u dvorištu Hadžijske džamije okupljaju se mladenci, njihovi svjedoci i dio svatova koji želi prisustvovati obredu. Imam potom poziva sve prisutne da uđu u džamiju. U Blagaju, kod Mostara mlada i mladoženja u džamiju ulaze praćeni tekbirima.⁵⁸ Imam rasporedi mladence tako da ispred njega, u centralnom dijelu džamije, sjede mladoženja i mlada. Desno od mladoženje sjede njegov svjedok ili svjedoci, a lijevo od mlade njen svjedok ili svjedoci. Ostali svatovi sjedaju iza njih. Imam zatim prouči E'uzu i Bismillu, zahvali Dragom Bogu, donese salavat na Allahovog Poslanika, a. s., a zatim održi kratko predavanje s fokusom na važnost braka i porodičnog života. Nakon toga imam podsjeti prisutne da je razlog njihovog okupljanja u džamiji sklapanje šerijatskog braka među mladencima. Zatim imam utvrđuje da li su svjedoci prisutni i identifikuje ih. Iako su ranije svjedoci bili isključivo muškarci, u današnje vrijeme, prema propisima hanefijske pravne škole, najčešće su svjedoci jedan muškarac i dvije žene. Imam potom provjerava da li postoje ikakve šerijatske zapreke za sklapanje braka i pita mladence da li su se dogovorili o iznosu vjenčanog dara (mehr)⁵⁹. Posljednjih desetak godina u Bosni i Hercegovini je popularno da mlāda kao mehr zahtijeva novčani iznos u

51 „Pravilnik o imamima“, *Glasnik RIZ-a*, 5-6 (2008), str. 48-51.

52 Antun Hangi, *Život i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini* (Sarajevo, 1907).

53 Vedada Hadžimešić, „Svadbeni i njima prethodeći običaji muslimana u BiH“, *Preporod*, 12-19 (1988), str. 6.

54 Ahmed Aličić, „O bajanju kod muslimanskog ženskinja u Bosni“, *Novi Behar*, 19-20 (1939-1940), str. 286-288.

55 Faik Bahtić, „Ženidbeni običaji kod muslimana na selu“, *Novi Behar*, 20-21 (1938-1939), str. 248-251.

56 Muhamed Fejzi beg Kulinović, „Muhamedanska ženidba u Bosni“, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. IV (Zagreb: 1899), str. 127-131.

57 Mulahalilović, *Vjerski običaji Muslimana/Bošnjaka*, str. 93-108.

58 Tokom 2017. godine autor je obavio terensko istraživanje o šerijatskim vjenčanjima u više gradova u Bosni i Hercegovini. Svi ispitanici potvrdili su da je najčešći mehr u iznosu cijene odlaska na hadž (op. autor).

59 O zaprekama za sklapanje šerijatskog braka i mehru (vjenčanom daru) vidi: Mehmed Begović, *Šerijatsko bračno pravo* (Beograd: Geca, 1936).

visini cijene odlaska na hadž.⁶⁰ Pošto se utvrde sve potrebne pojedinosti, budući da nije vjerskim propisima posebno naglašeno, imam mladu naglas pita: „Da li ti (spomene ime), kćerko tog i te, uz mehr u iznosu cijene odlaska na hadž, u ime Boga, uzimaš za svog zakonitog muža (spomene ime), sina tog i te, obećavajući da ćeš ga poštovati, cijeniti, voljeti i čuvati njegovu čast i imovinu?“ Mlada glasno, tako da je svjedoci i prisutni čuju, odgovara: „Da.“ U nekim mjestima u Bosni i Hercegovini imam isto pitanje postavlja tri puta, a mlada tri puta glasno odgovara na njega. Iza toga imam isto pitanje postavlja mladoženji. Kada i od njega dobije potvrđan odgovor, imam svečano naglašava: „U ime Allaha, slijedeći sunnet Allahovog Poslanika, a. s., proglašavam brak između Esme i Faruka sklopljenim. Neka vam Uzvišeni Allah podari da se smirite jedno uz drugo i da među vama vlada ljubav i milost.“ Nakon proglašenja braka sklopljenim imam poziva mladence i svjedoke da se potpišu u Matičnu knjigu vjenčanih, koja se vodi u svim medžlisima u Bosni i Hercegovini. Dok se mladenci potpisuju, prisutni tiho uče tekbire veličajući Dragog Boga. Nakon toga imam prouči odlomak iz Kur’ana i dovu, čime se obred sklapanja šerijatskog braka završava.⁶¹ Zatim slijedi čestitanje i darivanje mlade, najčešće u nakitu. Zavisno od medžlisa do medžlisa, imam mladencima poklanja Kur’an da im bude vodič u budućem zajedničkom životu, ili neku prigodnu vjersku knjigu.⁶² U većim gradovima u Bosni i Hercegovini danas je uobičajeno da se nakon obavljenog građanskog i šerijatskog vjenčanja slavlje nastavlja po restoranima i svadbenim salonima. Ovakva praksa sve više uzima maha i u ruralnim krajevima.⁶³ Nekoliko dana nakon šerijatskog vjenčanja uobičajeno je da imućniji mladenci odlaze na bračno putovanje.

Smrt

Ranije smo napomenuli da nema razlike među muslimanima i pripadnicima drugih konfesija u Bosni i Hercegovini u vezi sa zdravstvenim osiguranjem i liječenjem. Shodno učenju islama, veliko je dobročinstvo posjetiti bolesnika, a posebno bolesnika na samrti. U skladu s tim, među muslimanima u Bosni i Hercegovini raširen je običaj posjećivanja bolesnih prijatelja, komšija i rodbine.⁶⁴

60 Elvir Duranović, Intervju s Hišamom Hafizovićem (Blagaj, 29. augusta 2017).

61 O proceduri za sklapanje šerijatskog braka vidi: Ifet Mustafić, „Šeri’atsko vjenčanje Nikah“, *Preporod*, 13-14:662/663 (1. 7. 1999), str. 28-29.

62 U Mostaru se mladencima nakon šerijatskog vjenčanja daruje Kur’an, a u Konjicu, recimo, knjiga *Bračni život*. (Elvir Duranović, Intervju sa Šefik-ef Čavčićem [Mostar, 30. august 2017] i Elvir Duranović, Intervju s Esadom Bajićem [Konjic, 28. august 2017]).

63 Elvir Duranović, Intervju s Hišamom Hafizovićem (Blagaj, 29. augusta 2017).

64 Sinanuddin Sokolović, *Islamski propisi o čuvanju zdravlja, posjeti bolesnika i sabrani umrlih*, (Sarajevo, 1972), str. 19-23.

Kada musliman ili muslimanska umru u bolnici ili nekoj drugoj medicinskoj ustanovi, ljekari konstatuju smrt, a zatim se tijelo umrle osobe prenese u bolničku mrtvačnicu. Slično se postupa ako smrt nastupi kao posljedica nesrećenog slučaja. Ako, pak, musliman ili muslimanka umru u svojoj kući ili stanu, članovi porodice dužni su pozvati ljekara, koji će konstatovati smrt.⁶⁵ Naprimjer, u gradskim sredinama u Bosni i Hercegovini članovi porodice obavijestit će pogrebno preduzeće, koje će doći po tijelo i prevesti ga u gasulhanu.⁶⁶ Na isti način postupit će se i s tijelom iz mrtvačnice.⁶⁷

Danas se u gotovo svakom džematu u Bosni i Hercegovini nalaze savremeno opremljene gasulhane, u kojima se umrle osobe obredno kupaju i oblače u ćefine, posmrtna haljina sastavljena od triju bijelih platana. Umrlo osobu muškog spola kupaju i opremaju muškarci, a umrlu žensku osobu žene. Ranije su umrle osobe uz imama najčešće opremali članovi uže porodice. U današnje vrijeme u većini slučajeva to čine samo imami ili profesionalni gasali, osobe specijalizirane za tu djelatnost.⁶⁸ Nakon opremanja umrle osobe, članovi porodice daruju osobe koje su to učinile.⁶⁹

Pošto se umrla osoba ogasuli i pripremi, stavlja se na tabut, koji se prekriva bijelim platnom. U zadnje vrijeme na prostoru sjeveroistočne Bosne i Mostara sve više muslimana zahtijeva da se njihovi najbliži ukopaju u sanducima, koji se od mrtvačkih sanduka u kojima se ukopavaju pripadnici drugih konfesija razlikuju samo u nijansama.⁷⁰ Položena na tabut ili u sanduku umrla osoba se iznosi pred imama i džemat, koji joj klanjaju dženazu.

Iako nema vjerskih zabrana za to, žene u Bosni i Hercegovini tradicionalno ne prisustvuju dženazama.⁷¹ Zavisno od mjesta do mjesta dženaze se klanjaju pored džamija ili na mezarima. Neposredno pred klanjanje dženaze imam se kratko obrati prisutnima ukazujući na neminovnost smrti i potrebu da se vjernici za nju pripremaju. Budući da dženaza nije svakodnevna molitva, u nekim mjestima u Bosni i Hercegovini prije namaza imam objašnjava način klanjanja dženaze.⁷² Zatim imam glasno kaže za osobu kojeg spola će se klanjati dženaza kako bi

65 Vidi: „Pravilnik o obaveznom pregledu umrlih i utvrđivanju uzorka smrti“, *Zbirka propisa Islamske zajednice i državnih propisa koji se primjenjuju u radu Islamske zajednice* (Sarajevo: Starješinstvo Islamske zajednice, 1982), str. 313-319.

66 *Gasulhana* – posebna prostorija ili zgrada u kojoj se mrtvaci obredno kupaju pred dženazu (sahranu). Vidi: Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, 290.

67 Elvir Duranović, Intervju sa Suljom Čakićem, osobom zaduženom za pogrebnu djelatnost na nivou Medžlisa IZ Bugojno (Bugojno, 23. jula 2017).

68 Duranović, Intervju sa Suljom Čakićem, osobom zaduženom za pogrebnu djelatnost na nivou Medžlisa IZ Bugojno.

69 Elvir Duranović, Intervju s Asmirom Bekrićem (Stara Maoča, 12. august 2017).

70 Elvir Duranović, Intervju s Ibrahimom Softićem (Dobrnja, Tuzla, 14. august 2017).

71 Vidi fetvu fetve-i emina dr. Enesa Ljevakovića o prisustvu žena na dženazi, dostupno na: http://www.islamskazajednica.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=1378:rene-i-klanjanje-dfenaze-namaza (pristupljeno 28. marta 2019).

72 Sokolović, *Islamski propisi o čuvanju zdravlja, posjeti bolesnika i sahrani umrlih*, str. 42.

prisutni mogli donijeti valjan nijet, ili imam naglas izgovori nijet dok prisutni ponavljaju za njim, a potom se klanja džezaza-namaz. Iza namaza imam se ponovo okrene prema džematlijama, zahvali im na prisustvu i pozove ih da se, ukoliko je umrla osoba ostala nekome nešto dužna, obrate njenim nasljednicima kako bi namirili dug.⁷³ Nakon toga imam pita prisutne da li će umrloj osobi halaliti (oprostiti) eventualne međuljudske nesuglasice, poneku grubu riječ i sl. Kada prisutni halale umrloj osobi i imam joj naglas halali, nosi se do mezara.⁷⁴

Umrlo osobu u mezar spuštaju najbliži članovi porodice. Pošto se spusti u mezar, iskusniji član porodice ostane u mezaru da postavi daske iznad umrle osobe, koje će njeno tijelo zaštititi od zemlje kojom se mezar zakopava. Prvih nekoliko grumenova zemlje prilikom zakopavanja mezara baca imam učeći ajet iz Kur'ana: *Od nje (zemlje) vas stvaramo, u nju ćemo vas vratiti, i iz nje ćemo vas ponovo oživjeti.*⁷⁵ Nakon toga prisutni, jer se to smatra velikim sevapom, nastoje baciti nešto zemlje na mezar.⁷⁶ U Mostaru i drugim gradovima u Hercegovini u posljednje vrijeme sve više je prisutna praksa da se od mezara napravi grobnica na način da se grob iznutra betonira, a pripreme se i betonske ploče koje se, pošto se umrla osoba stavi u grob, postave iznad groba i zaliju betonom.⁷⁷ Poslije džezaze imam prouči nekoliko odlomaka iz Kur'ana i dovu za umrlu osobu, čime se obredi oko džezaze završavaju.

Zaključak

Bošnjaci su evropski narod koji je od polovine XV do kraja XIX stoljeća živio unutar Osmanske države i orijentalno-islamske kulturne zone. Nakon austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine, 1878. godine do danas Bošnjaci se nalaze pred velikim izazovom usklađivanja svog vjerskog života s vrijednostima evropske kulture i civilizacije. U ovom radu smo, samo na primjerima običaja životnog ciklusa, pokazali koliko su muslimani u našoj zemlji uspjeli u tome. S jedne strane Bošnjaci su sačuvali svoju religiju islam, dok su, s druge strane, postepeno počeli prihvatili evropske vrijednosti.

Vidjeli smo da brigu o zdravlju trudne muslimanke i njenom nerođenom djetetu u Bosni i Hercegovini vode savremeno opremljene medicinske ustanove, koje se ni po čemu ne razlikuju od sličnih u Evropi. Isto je i s rođenjem djeteta. Danas se muslimanska djeca u Bosni i Hercegovini rađaju uz nadzor ljekara u

73 Elvir Duranović, Intervju sa Suljom Čakićem (Bugojno, 23. jula 2017).

74 Elvir Duranović, Intervju sa Suljom Čakićem (Bugojno, 23. jula 2017).

75 Tā Hā, 55.

76 Elvir Duranović, Intervju sa Suljom Čakićem (Bugojno, 23. jula 2017).

77 Elvir Duranović, Intervju sa Šefik-ef Čavčićem (Mostar, 30. august 2017).

porodilištima, nakon čega roditelji, poštujući preporuke svoje religije, njeguju vjerske običaje s ciljem zazivanja Božije naklonosti za dobrobit majke, djeteta i cijele porodice. Obrezivanje muške djece, za razliku od nekadašnjih vremena, muslimani danas obavljaju u specijaliziranim medicinskim ustanovama, čime je ova stoljetna vjerska tradicija dobila novo, savremeno ruho.

Zapadni utjecaji mogu se prepoznati i u običajima prilikom sklapanja braka, među kojima su najizraženiji organiziranje svadbenog veselja po restoranima, hotelima i salonima te odlazak na bračno putovanje.

Budući da nema jasnih vjerskih zabrana o pojedinim posmrtnim običajima, naprimjer o sahranjivanju u sanduku kao što je običaj na Zapadu, takva praksa zaživjela je posljednjih nekoliko decenija i među muslimanima. Ovakih je primjera mnogo i njihovo nabiranje prevazilazi obim ovog rada.

Živeći stoljećima unutar osmanske kulturne zone Bošnjaci su prihvatili orijentalno-islamsku kulturu. Čini se da su tokom stoljeća i pol života unutar evropske kulturne zone Bošnjaci počeli stvarati i njegovati zapadno-islamsku kulturu.

Literatura

- Aličić, Ahmed, „O bajanju kod muslimanskog ženskinja u Bosni“, *Novi Behar* 19-20 (Sarajevo, 1939–1940).
- Bahtić, Faik, „Ženidbeni običaji kod muslimana na selu“, *Novi Behar* 20-21 (Sarajevo, 1938–1939).
- Begović, Mehmed, *Šerijatsko bračno pravo* (Beograd: Geca, 1936).
- Bešlić, Zufer, „Ezan i ikamet i njihova upotreba kod nadievanja imena“, *Glasnik IVZ-a*, 1–3 (Sarajevo, 1945).
- Čelebi, Evlija, *Putopis – odlomci o jugoslovenskim zemljama* (Svjetlost: Sarajevo, 1967).
- Dr. A. B., „Sunet (obrezivanje) muške djece kod muslimana sa higijenskog stanovišta“, *Glasnik VIS-a*, 4–6 (Sarajevo, 1956).
- Duranović, Elvir, *Elementi staroslavenske tradicije u kulturi Bošnjaka* (Bugojno, 2011).
- D. H., „Šerijatska vjenčanja“, *Preporod*, 6–7 (Sarajevo, 1984).
- Durmišević, Enes, „Prestanak važenja šerijatskog prava kao pozitivnog prava 1945. godine u Bosni i Hercegovini“, *Glasnik RIZ-a*, 11–12 (Sarajevo, 2007).
- El-Buhari, Muhammed b. Ismail, *Sabihu-l-Buhari – Buharijeva zbirka hadisa* (Sarajevo: Visoki saudijski komitet za pomoć Bosni i Hercegovini, 2008).
- El-Dževzije, Ibn Kajjim, *Ukrasi novorođenčeta* (Sarajevo: Bookline, 2006).
- El-Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed ibn Ahmed el-Ensari, *el-Džami li ahkami-l-Kur'an – Sveobuhvatni tumač kur'anskih poruka* (Sarajevo: Bookline, 2014).
- Hangi, Antun, *Život i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini* (Sarajevo, 1907).
- Hadžimešić, Vedada, „Svadbeni i njima prethodeći običaji muslimana u BiH“, *Preporod*, 12–19 (Sarajevo, 1988).

- Hodžić, Dževad, „O šerijatskim vjenčanjima koja to nisu“, *Preporod*, 2/604 (Sarajevo, 1997).
- „Izvještaj o radu Vrhovnog islamskog starješinstva u FNRJ u 1955 god. podnijet Vrhovnom vakufskom saboru na zasjedanju od 4 decembra 1955 (za period između dva zasjedanja Vrhovnog vakufskog sabora 17. XI. 1954 do 4. XII. 1955.“, *Glasnik VTS-a*, br. 11–12 (Sarajevo, 1955).
- „Izvještaj o radu Vrhovnog islamskog starješinstva za vremenski period između dva zasjedanja Vrhovnog vakufskog sabora od 25-XI-1956 do 15-IX-1957.“, *Glasnik VIS-a*, 10–12 (Sarajevo, 1957).
- Kulinović, Muhamed Fejzi beg, „Muhamedanska ženidba u Bosni“, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. IV (Zagreb, 1899).
- Lisičić, Sulejman, *Savremena imena Bošnjaka, Hrvata i Srba* (Maglaj: JU Opća biblioteka, 2006).
- E. M. H., „Razmišljanje o muslimanskim imenima“, *Glasnik VIS-a*, 1–2 (Sarajevo, 1970).
- Mulahalilović, Enver, *Vjerski običaji Muslimana/Bošnjaka* (Sarajevo: El-Kalem, 2013).
- Mustafić, Ifet, „Šerijatsko vjenčanje Nikah“, *Preporod*, 13–14 (Sarajevo, 1999).
- Omanić, Ajnija, Mevlida Serdarević i Hajrunisa Čubro, „Nadijevanje imena i promjene prakse u zajednici“, *Takvim za 2014.* (Sarajevo: 2013).
- „Pitanja čitalaca i naši odgovori“, *Glasnik VIS-a*, 9–10 (Sarajevo, 1966).
- „Pitanja čitalaca i naši odgovori“, *Glasnik VIS-a*, 1–2 (Sarajevo, 1967).
- „Pitanja čitalaca i naši odgovori“, *Glasnik VIS-a*, 11–12 (Sarajevo, 1968).
- „Pitanja i odgovori“, *Preporod*, 20/862 (Sarajevo, 2007).
- „Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine“, *Službene novine Federacije BiH*, 35/05 (Sarajevo, 2005).
- „Pravilnik o imamima“, *Glasnik RIZ-a*, 5–6 (Sarajevo, 2008).
- „Pravilnik o obaveznom pregledu umrlih i utvrđivanju uzorka smrti“, u *Zbirka propisa Islamske zajednice i državnih propisa koji se primjenjuju u radu Islamske zajednice* (Sarajevo: Starješinstvo Islamske zajednice, 1982).
- „Pravilnik o organizaciji i radu odbora Islamske zajednice“, *Zbirka propisa Islamske zajednice i državnih propisa koji se primjenjuju u radu Islamske zajednice* (Sarajevo: Starješinstvo Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije, 1982).
- Sedić, Fuad, *Ogranci imana* (Novi Pazar: El-Kelime, 2008).
- Smailović, Ismet, „Lična imena neorijentalnog porijekla u bosanskohercegovačkih muslimana“, u *Vtora jugoslovenska onomastička konferencija* (Skopje, 1977), str. 321–328.
- Smailović, Ismet, „O osobnim imenima slavenskog porijekla u bosanskohercegovačkih Muslimana“, *Filologija*, 8 (1978), str. 283–290.
- Sokolović, Sinanuddin, *Islamski propisi o čuvanju zdravlja, posjeti bolesnika i sahrani umrlih* (Sarajevo, 1972).
- Sokolović, Sinanuddin, „Malo objašnjenje uz članak 'Razmišljanja o muslimanskim imenima'“, *Glasnik VIS-a*, 1–2 (Sarajevo, 1970).
- Spahić, Ismet, „Evo čovjeka“, *Preporod*, br. 23/415 (Sarajevo, 1987).
- Škaljić, Abdulah, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku* (Sarajevo: Svjetlost, 1966).
- „Zakon o ličnom imenu“, *Službene novine Federacije BiH*, 7/12 (Sarajevo, 2012).
- „Zakon o zdravstvenoj zaštiti“, *Službene novine Federacije BiH*, 46/10 (Sarajevo, 2010).
- „Zakon o ukidanju šerijatskih sudova na području BiH“, *Službeni list NRBiH*, 10 (6. mart 1946).
- Žene i muškarci u Bosni i Hercegovini*, tematski bilten (Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2018).

A Review of Bosniak religious customs related to the lifecycle

Abstract

Početakom 90-ih godina XX stoljeća u Bosni i Hercegovini se desio niz događaja koji su ostavili nesumnjivi trag na bosansko-hercegovačko društvo u cjelini i u značajnoj mjeri doveli do diskontinuiteta u narodnim i vjerskim običajima. Od tog vremena do danas, usljed otvorenosti društva, Bošnjaci su izloženi različitim vjerskim i kulturnim utjecajima sa Istoka i sa Zapada. Očuvanje kontinuiteta u vjerskim običajima Bošnjaka u takvoj situaciji postalo je izuzetno teško. Cilj ovog rada je pokazati na koji način se prelamanje interkulturalnih i međumuslimanskih utjecaja u Bosni i Hercegovini odrazilo na vjerske običaje Bošnjaka. S tim u vezi autor je predstavio dio vjerskih običaja iz životnog ciklusa Bošnjaka: rođenje djeteta, ženidba i smrt koji pokazuju da Bošnjaci čvrsto čuvaju propise islama uz postepeno usvajanje zapadnjačkih dostignuća i kulturnih vrijednosti.

The series of events in Bosnia and Herzegovina during the early 1990s had an undeniable impact on society and contributed significantly to rupturing the continuity of popular and religious customs. In the meantime, social openness means that Bosniaks are increasingly exposed to religious and cultural influences from both the East and West. This situation has made it exceptionally difficult to preserve the continuity of Bosniak religious customs. The aim of this paper is to demonstrate how the refraction of intercultural and inter-muslim influences in Bosnia and Herzegovina is reflected in Bosniak religious customs. The author therefore examines a selection of Bosniak religious customs related to the lifecycle: the birth of a child, marriage, and death, all of which show Bosniaks cleaving strongly to the regulations of Islam, with a gradual adoption of Western attainments and cultural values.

Key words: Bosniaks, religious customs, tradition, birth of a child, circumcision, godparenthood, sharia wedding, funeral